

УДК 738.1:666.5](4-15):069.5-027.551(477)(092)
DOI 10.32461/2226-3209.1.2025.327958

Цитування:

Несен І. І. Розвиток традицій виготовлення сервізів Мейсенською мануфактурою: «Лебединий сервіз». *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв* : наук. журнал. 2025. № 1. С. 237–242.

Несен Ірина Іванівна,

кандидат історичних наук, доцент
кафедри мистецтвознавчої експертизи
Національної академії керівних кадрів
культури і мистецтв, докторант
<https://orcid.org/0000-0002-9804-9659>
inesen@dakkkim.edu.ua

Nesen I. (2025). Development of the Meissen Manufactory's Service-Making Traditions: "Swan Service". *National Academy of Managerial Staff of Culture and Arts Herald: Science journal*, 1, 237–242 [in Ukrainian].

РОЗВИТОК ТРАДИЦІЙ ВИГОТОВЛЕННЯ СЕРВІЗІВ МЕЙСЕНСЬКОЮ МАНУФАКТУРОЮ: «ЛЕБЕДИНИЙ СЕРВІЗ»

Мета статті – на прикладі «Лебединого сервізу» комплексно проаналізувати особливості декору і формотворення, що застосовувались митцями Мейсенської мануфактури в першій половині XVIII ст. **Методологія дослідження** міждисциплінарна, ґрунтується на інтегральному аналізі історичних фактів і подій у світлі мистецтвознавчих процесів і культурологічних підходів. Аналітичні і синтетичні методи наукового вивчення з кількісної та якісної груп, дозволяють здійснити багаторівневий аналіз – насамперед системно класифікувати складові частини сервізу і до певної міри з'ясувати статистику асортименту, простежити географію розташувань у різних музейних колекціях, а також приватних збірках; провести формально-стилістичний аналіз основних типів посудних форм; відстежити всі варіанти іконографії мотивів на тлі історичних і культурних реалій епохи XVIII ст., що формують іконологію теми. **Наукова новизна.** Комплексне вивчення еволюції стилістики форм і декору мейсенського фарфору на прикладі «Лебединого сервізу», створеного на межі 1730–1740-х років, у вітчизняному мистецтвознавчому дискурсі ще не проводилось. **Висновки.** Виконане дослідження «Лебединого сервізу» як мистецького ансамблю дозволило виявити його виняткову роль для формування європейських порцелянових традицій. У ньому гармонійно поєдналось декілька оздоблювальних стратегій, у яких переплелися традиції орієнтальної і ранньо-модерної європейської порцеляни. У цьому аспекті «Лебединий сервіз» Г. фон Брюля демонструє стилістичний синкретизм вже домінуючого європейського (загальна іконографічна програма) й локального орієнтального стилів (вживання мотиву *Indianische Blumen*).

Ключові слова: західноєвропейська порцеляна, мейсенський фарфор, сервіз, скульптурний декор, живописний декор, музейна колекція.

Nesen Iryna, Candidate of Historical Sciences, Associate Professor at the Department of Art Study Expertise, National Academy of Culture and Arts Management

Development of the Meissen Manufactory's Service-Making Traditions: "Swan Service"

The purpose of the article is to comprehensively analyse the peculiarities of decor and form-making used by the artists of the Meissen Manufactory in the first half of the eighteenth century on the example of the "Swan Service". **The research methodology** is interdisciplinary, based on an integral analysis of historical facts and events in the light of art historical processes and cultural approaches. Analytical and synthetic methods of scientific research from quantitative and qualitative groups allow for a multilevel analysis – first of all, to systematically classify the components of the service and to some extent to find out the statistics of the assortment, to trace the geography of locations in various museum collections, as well as private collections; to conduct a formal and stylistic analysis of the main types of tableware forms; to track all variants of the iconography of motifs against the background of the historical and cultural realities of the eighteenth century, that form the iconology of the theme. **Scientific novelty.** A comprehensive study of the evolution of the style of Meissen porcelain forms and decor on the example of the "Swan Service", created at the turn of the 1730s and 1740s, has not yet been conducted in the national art historical discourse. **Conclusions.** The study of the "Swan Service" as an artistic ensemble has revealed its exceptional role in the formation of European porcelain traditions. It harmoniously combines several decorative strategies that intertwine the traditions of Oriental and early modern European porcelain. In this aspect, the "Swan Service" by G. von Brühl demonstrates the stylistic syncretism of the already dominant European (general iconographic programme) and local oriental styles (use of the *Indianische Blumen* motif).

Keywords: Western European porcelain, Meissen porcelain, service, sculptural decor, pictorial decor, museum collection.

Актуальність теми дослідження. У вітчизняному мистецтвознавчому дискурсі початку ХХІ ст., помітно активізувались дослідження в царині художньої порцеляни. У численних музейних колекціях України зберігаються твори не лише місцевих виробництв кінця ХVІІІ–ХІХ ст., але й західноєвропейські зразки, які пройшли первинну атрибуцію музейників. Водночас накопичено значний дослідницький потенціал підходів до вивчення й атрибуції порцелянових творів, вироблено загальні норми й етапи цього процесу. У фондових збірках українських музеїв зберігаються частини сервізів, або окремі їх предмети, які становлять фрагменти колись цілісних композицій.

Пошуки і знаходження максимально повної кількості предметів одного сервізу в колекціях різних західноєвропейських музеїв, дозволить більш повно відтворити загальну стилістику декорувань й різновидів оздоблювальних схем, встановити провідні мотиви, використані в оздобі сервізів, створить нову фактологічну базу стосовно різновидів і пропорцій форм в межах окремого ансамблю. Водночас нові знання про ансамблевий аспект порцелянового посуду відкриють додаткові можливості для здійснення нових культурних проєктів, на зразок акції Національного музею Богдана і Варвари Ханенків (далі НМБВХ – І.Н.) «На десерт. Традиції десертного столу у творах мистецтва з колекції музею» з виданнями каталогів [2, 155].

Аналіз досліджень і публікацій. Дослідження порцелянових виробів з погляду їх місця в окремому сервізі відбувалося переважно у контексті вирішення загальних проблем розвитку західноєвропейської порцеляни, а також у публікаціях, присвячених колекціям порцеляни окремої музейної збірки. Існує велика кількість видань, які аналізують колекції західноєвропейської порцеляни у музейних збірках країн Західної Європи і США. Серед останніх вітчизняних наукових досліджень, виділимо дисертаційну працю Ганни Решетньої і публікації Людмили Кравченко.

У ґрунтовній праці Г. Решетньої, яка детально вивчила колекції західноєвропейської порцеляни в багатьох музейних збірках України з погляду їх художньої стилістики, важливими для обраної теми є дві тези: «Образотворчий елемент, своєю чергою, потрібно розглядати з урахуванням композиції, кольору та сюжету...» і «...завдяки деталям можливо визначити не лише стиль, а й стилістичний напрям, відповідно до якого

виконано твір» [3, 224]. Окрему увагу у своїй праці дослідниця приділила і «Лебединому сервізу».

У цьому ж контексті Л. Кравченко в одній зі своїх статей, присвячених французькій порцеляні у Музеї Ханенків, виділила натуралістично трактований мотив волошки, розроблений у 1774 р. на Королівській мануфактурі в Севрі і запроваджений як провідний у декоруванні трьох сервізів Марії-Антуанетти. У подальшому волошка, як мотив королівського смаку, регулярно використовувалися як декор паризьких виробництв, зокрема мануфактури Кліньянкур [1, 132].

Завдяки приватному колекціонуванню, яке активізувалося на межі ХІХ–ХХ ст., а у подальшому у процесах їх націоналізації більшовиками, фрагменти порцелянових сервізів надходять у державні музеї. НМБВХ у 1927 р. отримує шістнадцять одиниць збереження, з чотирьох сервізів роботи мануфактури Севру родини Юсупових [2, 156].

У дослідження сервізів важливими є не лише класичні наукові праці й публікації, але й аналітичні класифікатори різної тематики. Серед видань цього типу виділимо словник, присвячений вивченню понять і назв, пов'язаних з мейсенською порцеляною фахівця з питань культурної спадщини Рікі Паунда / Ricky Pound. У ньому визначено понад 100 ознак, притаманних виробам ХVІІІ ст. з Мейсена. Він включає орнаменти, малюнки, імена митців і меценатів [10].

До видань цього ж типу належить ще один багатотомний класифікатор Давіда Петерса/David Peters, створений на основі глибокого вивчення фабричних книг мануфактури Севру [9]. У ньому, зокрема, подано розгорнуту систему з таблиць для тарілок, що походять з різних сервізів, виготовлених упродовж другої половини ХVІІІ ст., за їхніми якостями і цінами. В основу класифікації було покладено хронологічний принцип у порівнянні з такими чинниками, як ціни, типи тарелів, мотиви і системи декору, власників, приналежності до окремого сервізу [9, 4]. Важливим джерелом ідентифікації віцілих роз'єднаних предметів з різних сервізів Д. Петерс також виділив позначки декораторів, номери в серії, літери й дати.

Відтак, у дослідницькому поступі стає можливим поглиблене вивчення окремих порцелянових сервізів з погляду їх ансамблевості, історії створення і міграцій частин у різні колекції, іконографії мотивів й оздоблювальних схем. Науково нагальною

постає і потреба міждисциплінарних досліджень зі простеженням зв'язків між окремими колекційними творами й ансамблями.

Метою статті є багаторівневий аналіз історії виготовлення, складу, форм, декоративних систем, що були запроваджені у «Лебединому сервізі» Мейсенської мануфактури на межі 1730–1740-х рр.

Виклад основного матеріалу. Розвиток виробництва сервізів Мейсенською мануфактурою був тісно пов'язаний не лише з життям королівських дворів, але й з розвитком дипломатичних стосунків у житті провідних європейських держав, адже подарунки сервізами усталились вже в 1730-ті рр. Про це зокрема свідчить дипломатичне листування графів Генріха фон Брюля із Йозефом фон Вакербартом-Салмуром [5]. Виключне право виготовлення цих розкішних порцелянових дарів у цей час належало мануфактурі Мейсену. Упродовж другої чверті XVIII ст. було створено низку видатних порцелянових ансамблів посуду, серед яких чільне місце належить: «Сервізу з червоним драконом», «Лебединому сервізу» Г. фон Брюля, сервізу Олександра Юзефа Сулковського, сервізу «Brühl'sche Allerlei» Г. фон Брюля.

У цьому переліку «Лебединий сервіз», виготовлений за замовленням Г. фон Брюля, займає особливе місце і давно приваблює до себе пильну увагу дослідників різних країн світу. Сервіз містив у собі, за одними даними, 2200 предметів, за іншими – 2200 найменувань предметів, що збільшує його кількісний склад. На відміну від інших сервізів, окреме місце тут зайняла мала пластика, що засвідчило нове слово в дизайні Мейсенської мануфактури. У цьому без сумніву втілюється смак і вимоги замовника. У технологіях обробки каолінової маси й декоративних прийомах було продемонстровано нові якості саксонської порцеляни.

У всіх столових предметах сервізу, як основний пластичний прийом формотворення, використано білий рельєф, для створення якого знадобилось виготовлення відповідних форм. Цей тип рельєфу, що суцільно вкриває поверхні виробів і втілює краєвид із парою лебедів на водній поверхні, є одним із перших європейських сюжетів, використаних у західноєвропейській порцеляні. У мистецтвознавчому дискурсі 2000-х рр. джерелом використаного у сервізі сюжету вважають гравюри митця чеського походження Вацлава Холлара / Vaclav Hollar (1607–1677),

створені за рисунками англійця Френсіса Барлоу / Francis Barlow (1626–1704) з «Neu-vollständiges Reiß-Buch» [3, 117]. Питання це потребує подальшого пошуку фактів і ширшого діапазону порівнянь. Відомо, що дизайн сервізу було розроблено у період керівництва мануфактурою Йоганном Кандлером\Johann Kaendler (1706–1775), який мав глибоку фахову підготовку у царині історії мистецтва і знання міфології, а у виборі тем і персонажів звертався до творів, що були частиною мистецької колекції, створеної при Дрезденському дворі. У відповідності з поширеними в аристократичних колах уявленнями, Й. Кандлер розробляв модельні зразки, дотримуючись історичних аналогій іконографії багатьох мотивів. Тому сюжет лебедів серед очеретів на озері, може бути інтерпретований на основі багатьох живописних зразків XVII ст. Можна згадати, зокрема, композицію одного з відомих представників фламандського бароко, анімаліста Яна Фейта\Jan Fyt (1611–1661) «Лебеді і пси» (після 1630 р.), де зображено близьку композиційну схему.

До вторинних засобів системи декору «Лебединого сервізу» слід віднести: об'ємно-пластичні елементи форм (дрібна пластика ручок і наверхшів); золоте окантування по борту; дрібні квіткові мотиви; прорізний рельєф в матеріалі. Скульптурна пластика «Лебединого сервізу» була створена трьома митцями: Й. Кендлером, Й. Еберлейном та Й. Ейдером. Пластична складова у виробі сервізу представлена фігурними наверхшвами в кришках і дрібними елементами, які прикріплені до різних частин форм. Це морська фауна: равлики, риби, тритони. Для ручок у численних сервірувальних блюдах також були розроблені варіанти рослинного декору – об'ємні квітучі гілочки та галузки; мушлі на пласких ручках.

Окрім численних скульптурних мотивів в об'ємних виробі сервізу (супниці, вази, свічники) створено дрібну пластику міфологічного змісту. Галатея, nereїди, путті утворюють міфологічні композиції на кришках супниць. Тіла nereїд часом правлять за ручки в основному об'ємі супниці, а покривало, розвіяне над головою Галатеї, що сидить на рибі, – ручкою у кришки. Імовірно, персонажі та їх іконографічні деталі створені на основі композицій Франческо Альбані\Francesco Albani (1578–1660), що його окремі твори, присвячені міфам про Галатею знаходяться в Картинній галереї старих майстрів (Дрезден).

Рис. 1. 1. Альбані Фр. Галатея на мушлі. 1635. Картинна галерея старих майстрів (Дрезден).
Інв. № Gal.-Nr. 340. 2. Супниця з «Лебединого сервізу»

Серед персонажів-скульптур впізнаємо Главка (або Глаукоса) – морське божество античних часів й одну з Нерейд, яка слугує йому парою. Їх функція у сервізі – тримати на голові фруктовниці у формі мушель. Путті у предметах сервізу зустрічаються у багатьох об'ємних формах, а також у свічниках і на вазах для квітів.

У цьому сервізі прорізний рельєф у фарфоровій масі застосовується лише зрідка, в окремих типах посуду серед інших технічних прийомів раннього етапу виробництва Мейсенської мануфактури. Його було застосовано у кришках до фігурних цукорниць, що мали обриси лебедя. Їх дизайн було розроблено у 1738 р. Один із таких екземплярів зберігається у Метрополітен музеї (США). Прорізний рельєф було застосовано й в охолоджувачі для вина.

Іншим оздоблювальним прийомом у декорі «Лебединого сервізу» є надполив'яний квітковий розпис кольоровими емалями. Квіткові мотиви пов'язані з використанням у мейсенських порцелянових практиках прийомів японського какіEMON і розташовані на бортах окремо або групами. В мистецтвознавчих виданнях такий тип мотивів відомий під назвами «ост-індські квіти» або «Garden Table». Він був розроблений і запроваджений Йоганном Грегором Херольдом Johann Gregor Herold (1696–1775) та його учнями й активно застосовувався в мейсенському декорі у період 1720–1740-х рр. [10]. Серед мотивів тут зустрічаємо священний лотос, наділений у східному мистецтві символікою чистоти, а також гвоздика. У колориті квітів використано кольорові емалі морквяно червоного, зеленого, фіолетового кольорів, розроблені Й. Гарольдом під авторськими назвами «червоне залізо» (червоний – І.Н.) і «зелена трава» [7, 14–15].

Розпис золотом у практиці Мейсенської мануфактури виконувався в низці майстерень

Дрездена (майстерня Джорджа Функе), Аугсбурга (майстерня братів Зойтер) і деяких майстерень Тюрінгії (Конрада Крістофа Гунгера). Серед цих майстерень дослідники виділяють Аугсбурзьку [8, 93]. Золотий контур і квітова орнаментака заломлювали світло в середину форми.

Окрему увагу необхідно приділити асортименту форм сервізу, який відповідно поділяється на плоскі й об'ємні вироби. Серед плоских відзначимо розвинений асортимент тарілок різного призначення – тарілки для хліба і масла; тарілки десертні; тарілки для закусок; парні обідні тарілки для других страв; супні тарілки, ромбоподібні тарілки для гурманів, мілкіші і глибші – окремо для основних страв й для бісквітів; блюда менших і більших розмірів у формі мушлі, квадрифолії, квадратні, прямокутні, круглі, шестикутні (для тортів). Кожна з названих форм була розроблена окремо у відповідних розмірах

До групи об'ємного посуду належать супні миски з кришками; соусники; глеки; форми для яєць; стакани; кухлі; кавові і чайні чашки; чайники; молочники; цукорниці; сільниці; форми для тортів у вигляді круглого блюда на ніжці; чаші ширші і вужчі. В ансамблі сервізу було виконано і фарфорові ложки для накладання страв.

Насамкінець необхідно розглянути загальну символіку «Лебединого сервізу» Г. фон Брюля. Його замовлення, без сумніву, пов'язане зі шлюбною тематикою, оскільки у квітні 1734 р. граф одружився з чеською княгинею Марією Анною Францискою фон Коловрат-Краківською (1717–1762). Про це свідчить іконографічна програма мотивів – загальний білий колір тла виробів, мотив пари лебедів; геральдика сервізу – щойно створений з гербів двох родин герб нової родини, що його можна бачити на кожному предметі сервізу.

Причина того факту, що виготовлення сервізу було розпочато після 1737 р. може корінитися у

поступовому зміцненні статусу Г. фон Брюля на посаді співдиректора Мейсенської мануфактури, який з 1739 р. став одноосібним її директором. Адже перебуваючи на цій посаді граф отримав по суті необмежене право замовляти вироби для своїх потреб безоплатно [4].

Найменш дослідженою є проблема руху предметів сервізу у першій половині XX ст., особливо від Другої світової війни. На сьогодні відзначимо вкрай широку географію розташування частин сервізу в музейних колекціях Європи і світу. Частини «Лебединого сервізу» зберігаються в колекції Музею Гардінера в Торонто (Канада), міського музею в Детройті (США), в Музеї порцеляни в замку Цвінгер (Німеччина), в Угорщині, в Національному музеї м. Любліна, Музеї прикладного мистецтва м. Познань, Музеї Віланові під Варшавою (Польща). Для детального вивчення проблеми шляхів й обставин надходження предметів «Лебединого сервізу» до колекцій, необхідне зацікавлене коло музейників, які безпосередньо працюють з відповідними документами, зокрема, з інвентарними книгами. Одним із способів потрапляння є благодійні дари від окремих осіб. Саме як дар від родин Фордів і Віткомбів до збірки Інституту мистецтв у Детройті потрапило декілька предметів, серед яких блюдо, два свічники і миску [6].

В Україні тринадцять предметів з «Лебединого сервізу» зберігаються у Одеському муніципальному музеї особистих колекцій імені О.В. Блещунова. Атрибуцією цієї частини сервізу вже тривалий час займається головний зберігач музею Олена Ільсова. На ранньому етапі дослідження, Олена Іванівна відстежила особливості елементів герба на сервізі, а у подальшому – вивчала загальну стилістику предметів сервізу у своїй музейній колекції та, певною мірою, географію знаходження предметів в інших музеях. У 2010 р. вона створила й очолила проєкт «Його величність фарфор» до трьохсотліття заснування мануфактури у Мейсені.

Наукова новизна дослідження полягає у комплексному вивченні еволюції стилістики форм і декору мейсенського фарфору на прикладі «Лебединого сервізу», створеного на межі 1730–1740-х років, яке всебічно у вітчизняному мистецтвознавчому дискурсі ще не проводилось.

Висновки. Мистецька стилістика «Лебединого сервізу» сформувалась у загальному контексті розвитку декоративно-прикладного мистецтва західноєвропейського бароко на етапі його перетворення у рококо.

Всебічне вивчення «Лебединого сервізу» у доробку Мейсенської мануфактури засвідчує, що він має провідне значення у формуванні стилістики західноєвропейського сервізу як мистецького явища. У його декорі акумулювались і поєдналися декілька оздоблювальних підходів, виникнення яких пов'язане з періодами діяльності двох провідних майстрів виробництва Й. Г. Херольда та Й. І. Кендлера. Звідси розпочалось поєднання двох оздоблювальних систем – живописної і пластичної.

Пластичний початок в усіх формах сервізу є домінуючим.

Основний тип рельєфної композиції і скульптурні деталі мають в основі сюжети запозичені з живописних творів епохи бароко, репрезентують у порцеляні образи класичного мистецтва минулих епох. Розташований по краю форм надполив'яний дрібний квітковий розпис стилю какемон, виконаний емаллями у кольоровій палітрі Й.Г. Херольда, делікатно відтіняє білизну окремої порцелянової форми і гармонійно поєднується з елементами геральдики.

Література

1. Кравченко Л. Твори порцелянових мануфактур Парижу з колекції Музею Ханенків. *Актуальні питання гуманітарних наук*. 2024. Вип. 75. (1). С. 130–134.
2. Кравченко Л. Формування колекції французької порцеляни у Національному музеї мистецтв імені Богдана та Варвари Ханенків. *Вісник Національної академії керівних кадрів культури і мистецтв*. 2023. № 3. С. 154–159.
3. Решетньова Г. О. Стилiстичнi особливостi європейської порцеляни XVIII – початку XX столiття з приватних колекцій України : дис. ... канд. мист. : 17.00.05. Київ, 2020. 265 с.
4. Bodinek C. Ein Tafelservice für den Grafen. Das Brühl'sche Allerlei reviewed. *Heinrich Graf von Brühl (1700–1763) Ein sächsischer Mäzen in Europa: Tagungsband der internationalen Konferenz zum 250-jährigen Bestehen des Staatlichen Kunstmuseums*. Dresden-Rom. 2014. Pp. 88–97.
5. Cassidy-Geiger M. Diplomatic Correspondence between Counts Brühl and Wackerbarth-Salmour during Crown Prince Friedrich Christian's Grand Tour-cum-Cure in Italy, 1738–1740. *Heinrich Graf von Brühl (1700 –1763) Ein sächsischer Mäzen in Europa: Tagungsband der internationalen Konferenz zum 250-jährigen Bestehen des Staatlichen Kunstmuseums*. Dresden-Rom. 2014. URL: https://comtedelusace.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/04/diplomatic_correspondence-during-the-princes-tour.pdf (дата звернення: 05.01.2025).
6. Crigaut P. L. This Exquisite Art of Porcelain Again. *The Detroit Institute of Arts Bulletin*. Vol. XXXVI. № 3. 1956–1957. P.19.
7. Domoney K., Shortland A. J., Kuhn S. Characterization of 18th-century Meissen porcelain using SEM-EDS. *Archaeometry*. 2011. № 54 (3). Pp. 454–474.
8. European Porcelain in The Metropolitan Museum of Art. Ed. Munger J., Sullivan E. New York: The Metropolitan Museum of Art, 2018. 312 p.
9. Peters D. Sèvres Plates and Services of the 18th Century. Little Berkhamsted, 2005. 1774 p.
10. Pound R. Some features of XVIII Century Meissen Domestic Wares. 2023. URL: https://www.academia.edu/104997302/Some_features_of_XVIII_Century_Meissen_Domestic_Wares_Ricky_Pound_28_07_23_Description_Example_Information_Academic_or_Dot_Period (дата звернення: 05.01.2025).

References

1. Kravchenko, L. (2024). Works of Porcelain Manufactories of Paris From the Collection of the Khanenko Museum. *Humanities Science Current Issues*, 75 (1), 130–134 [in Ukrainian].
2. Kravchenko, L. (2023). Formation of the Collection of French Porcelain in the Bohdan and Varvara Khanenko National Museum of Arts. *Bulletin of the National Academy of Culture and Arts Management*, 3, 154–159 [in Ukrainian].
3. Reshetniova, H. O. (2020). Stylistic Features of European Porcelain of the XVIII – Early XX Centuries from Private Collections of Ukraine. *Candidate of Arts' Thesis*. Kyiv [in Ukrainian].
4. Bodinek, C. (2014). Ein Tafelservice für den Grafen. Das Brühlsche Allerlei reviewed. Heinrich Graf von Brühl (1700–1763). Ein sächsischer Mäzen in Europa: Tagungsband der internationalen Konferenz zum 250-jährigen Bestehen des Staatlichen Kunstmuseums. Dresden-Rom, 88–97 [in German].
5. Cassidy-Geiger, M. (2014). Diplomatic Correspondence between Counts Brühl and Wackerbarth-Salmour during Crown Prince Friedrich Christian's Grand Tour-cum-Cure in Italy, 1738–1740. Heinrich Graf von Brühl (1700 –1763). Ein sächsischer Mäzen in Europa: Tagungsband der internationalen Konferenz zum 250-jährigen Bestehen des Staatlichen Kunstmuseums. Dresden-Rom. Retrieved from: https://comtedelusace.wordpress.com/wp-content/uploads/2020/04/diplomatic_correspondence-during-the-princes-tour.pdf [in English].
6. Crigaut, P. L. (1956–1957). This Exquisite Art of Porcelain Again. *The Detroit Institute of Arts Bulletin*, XXXVI (3), 19 [in English].
7. Domoney, K., Shortland, A. J., & Kuhn, S. (2011). Characterization of 18th-century Meissen porcelain using SEM-EDS. *Archaeometry*, 54 (3), 454–474 [in English].
8. Munger, J., & Sullivan, E. (Ed.) (2018). *European Porcelain in the Metropolitan Museum of Art*. New York [in English].
9. Peters, D. (2005). *Sèvres Plates and Services of the 18th Century*. Little Berkhamsted, 1774 [in English].
10. Pound, R. (2023). Some features of XVIII Century Meissen Domestic Wares. Retrieved from: https://www.academia.edu/104997302/Some_features_of_XVIII_Century_Meissen_Domestic_Wares_Ricky_Pound_28_07_23_Description_Example_Information_Academic_or_Dot_Period [in English].

*Стаття надійшла до редакції 09.01.2025
Отримано після доопрацювання 02.02.2025
Прийнято до друку 20.02.2025*